

ความสัมพันธ์ระหว่าง วรรณคดีเขมร-ไทย

■ ศานติ ภัคดีคำ

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมร-ไทย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมร-ไทย ในสมัยต่างๆ และเป็นความพยายามที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์เหล่านี้ โดยใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การอ่านจารึกและโบราณคดี มาประกอบกับวรรณคดีศึกษา การศึกษาในลักษณะนี้จึงอาจแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมรออกเป็นยุคสมัยต่างๆ คือ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมร-ไทย ก่อนกรุงศรีอยุธยา 2) อิทธิพลวรรณคดีเขมรโบราณในวรรณคดีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 3) อิทธิพลวรรณคดีย้อนกลับในพุทธศตวรรษที่ 21-22 และ 4) ยุคสมัยแห่งอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในวรรณคดีเขมร พุทธศตวรรษที่ 23-24 นอกจากนี้ยังได้นำประวัติวรรณคดีเขมรฉบับย่อมาลงไว้ด้วย เพื่อความเข้าใจการจัดแบ่งยุคสมัยของวรรณคดีเขมรโดยทั่วไป

1. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมร-ไทย ก่อนกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำทะเลสาบ-โขงตอนล่างคืออาณาจักรเจนละ (กลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรโบราณ) กับรัฐในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (อาจใช้ภาษามอญโบราณ และต่อมาคือเขมรโบราณและไทย) มีความสัมพันธ์อันยาวนาน นับเนื่องตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เห็นได้ชัดเจนในพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา เมื่ออาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนคร (เมือง

หลวงอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา) ขยายอิทธิพลเข้ามายังปากตะวันออกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อันมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองละโว้หรือลพบุรี (สุรุกโลว หรือ โลวทยปุระ เช่น ศิลจารึกภาษาเขมรที่ศาลสูง)¹

ดังนั้นหลักฐานที่พบโดยเฉพาะที่เมืองละโว้จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันต่อเนื่องระหว่างอิทธิพลเขมรสมัยเมืองพระนครกับรัฐที่เดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของทวารวดี หลักฐานที่ยืนยันในส่วนนี้ได้คือจารึกต่างๆ ที่พบในบริเวณเมืองลพบุรี เช่น จารึกที่

¹ ยอร์จ เซเดย์ (2504). ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้. หน้า 17-19.

ศาลสูง หลักที่ 1-2 (หรือจารึกหลักที่ 19-20) จารึกด้วยตัวอักษรเขมรโบราณ พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นภาษาเขมรโบราณ²

แม้บางครั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฟากตะวันออกจะเป็นอิสระจากอาณาจักรเขมรเมืองพระนครสลับกับการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลเขมรสมัยเมืองพระนครบ้าง แต่อิทธิพลทางด้านความเชื่อ ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งภาษาที่ใช้ น่าจะยังอยู่ภายใต้อิทธิพลเขมรเมืองพระนคร ดังปรากฏหลักฐาน คือภาพสลักกองทัพเมืองละโว้ในกระบวนทัพพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ที่ระเบียงปราสาทนครวัด ด้านทิศใต้ ปีกตะวันตก

ในพุทธศตวรรษที่ 18 ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีชื่อ “*โฆทยปุระ*” ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ ระบุว่าเมืองในอาณาเขตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7³

ดังนั้นจึงอาจเห็นได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาน่าจะมีการปะปนกันของภาษาหลายกลุ่มชน คือ อาจมีทั้งมอญโบราณ เขมรโบราณ และไทย ทั้งนี้ย่อมรวมไปถึงอิทธิพลในด้านศิลปวัฒนธรรมต่างๆ จนไม่สามารถแบ่งแยกออกได้อย่างชัดเจน

ปลายพุทธศตวรรษที่ 18-19 ละโว้เริ่มแยกตัวเป็นอิสระจากเขมรเมืองพระนคร มีหลักฐานว่าในช่วงนี้ละโว้ (หรือ *ทลหุ* ในเอกสารจีน) ส่งเครื่องราช

บรรณาการไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิฉินโดยตรง มิได้รวมเป็นส่วนเดียวกับเขมรเมืองพระนครดังแต่ก่อน

แม้ละโว้จะพยายามแยกตัวออกจากอาณาจักรเขมรเมืองพระนคร แต่อิทธิพลเขมรในราชสำนักน่าจะยังดำรงอยู่มาก โดยเฉพาะในด้านภาษาอันจะส่งอิทธิพลมายัง *อโยธยาศรีรามเทพนคร* โดยตรง รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมหรือสถาปัตยกรรม เช่น อิทธิพลของการสร้างพระปราสาทที่วิวัฒนาการจากปราสาทเขมรสมัยบายูน มาเป็นปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองลพบุรี และส่งอิทธิพลมายังปราสาทรุ่นแรกในกรุงศรีอยุธยาเช่น ที่วัดพุทไธสวรรย์ และวัดราชบูรณะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เห็นได้ชัดคือความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมเขมรโบราณที่มีต่อลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (โดยเฉพาะฝั่งตะวันออก) อันน่าจะถือได้ว่าเป็นรากฐานความคิดทางการเมืองการปกครองรวมทั้งศิลปวัฒนธรรมของ “*อโยธยาศรีรามเทพนคร*”

จากนั้น เมื่อแคว้นละโว้รวมเข้ากับแคว้นสุพรรณภูมิ (ซึ่งเป็นเครือญาติกันและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับแคว้นสุโขทัยที่เป็นรัฐภาคกลางตอนบน) ทำให้เกิดการสถาปนา “*อโยธยาศรีรามเทพนคร*” ขึ้นเป็นศูนย์กลางของรัฐทั้งสอง จึงเป็นการไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่า นี่เป็นอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณช่วงแรก ซึ่งเป็นรากฐานส่วนหนึ่งก่อให้เกิด “*อโยธยาศรีรามเทพนคร*” ขึ้น

² ยอร์จ เซเดย์. (2504). *ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๒ จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้*. หน้า 12-26.

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2513). *ประชุมศิลปจารึกภาคที่ 4*. หน้า 209.

2. อิทธิพลวรรณคดีเขมรโบราณในวรรณคดี อยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20

ในพุทธศตวรรษที่ 20 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) สามารถตีเมืองพระนครหลวง (ยโสธรปุระ) ได้อย่างเด็ดขาด จากนั้นจึงกวาดต้อนเชื้อพระวงศ์ (พระแก้ว) พรหมมณีนกปราชญ์ในราชสำนักเมืองพระนคร (สัญลักษณ์คือ พระโคและรูปสัตว์ทั้งปวง) รวมทั้งสรรพวิทยาการและประชาชนมาไว้ยังอโยธยาศรีรามเทพนคร จึงอาจกล่าวได้ว่าระยะนี้ เป็นอีกช่วงหนึ่งที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมของอยุธยา

ร่องรอยวรรณกรรมเขมรโบราณที่สืบทอดมาทางอยุธยาที่สำคัญ คือ **ดุชฎิสังเวยกล่อมช้างของขุนเทพกวี** (ซึ่งแต่งเป็นฉันทเขมรโบราณและแปลงเป็นภาษาไทย) ข้อความบางตอนในดุชฎิสังเวยกล่อมช้างแต่งเป็นภาษาเขมรทั้งหมด นำสงสัยว่าดุชฎิสังเวยกล่อมช้างส่วนนี้เป็นของเขมรมาแต่เดิมหรือไม่ เพราะแต่งด้วยภาษาเขมรล้วน ทั้งลักษณะคำประพันธ์ที่ปรากฏ ก็เป็นคำประพันธ์ที่เขมรมีเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ **ตำราคชศาสตร์** ของเก่าที่ยังมีได้พิมพ์เผยแพร่ ก็ปรากฏการใช้ภาษาเขมรโบราณ (ใน ส่วนที่เป็นคาถา) มีการใช้คำว่า “กมรเตงอัญ” “นุ” “ด” “บิ” ฯลฯ ซึ่งต่อมาคำนี้จะเปลี่ยนรูปไปในภาษาเขมรสมัยกลางและเขมรปัจจุบัน⁴

ตัวอย่างของภาษาเขมรโบราณใน**ตำราคชศาสตร์** เช่น “...*วระเมสตา ทุก นำ เปร เทา วระกมรเตง อญ กถา สิทธิ มวย เทา เอกสิทธิ มวย เทา วระหนุมาน โมกุ อวิ ไถงย เนาะ โห่ง เทป วระ กมรเตง อญ*

ปรเมศวร บนทูล ต วระ กมรเตง อญ หนุมาน เนาะ...”⁵
อันอาจแปล (โดยผู้เขียน) ได้ความดังนี้

“...*พระเมอ (ไม้) ขวา นำใช้เรียกพระกมรเตงอัญ กถาสิทธิ หนึ่ง เรียก พระหนุมานมาตั้งแต่วันนั้นเทอญ จึงพระกมรเตงอัญปรเมศวร (พระอิศวร) มีพระบันทูลต่อพระกมรเตงอัญหนุมานนั้น...*”

เมื่อเปรียบเทียบหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดกับวรรณคดีในยุคร่วมสมัยของกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ กำศรวลสมุทร, ทวาทศมาส, ยวนพ่ายโคลงดั้น, สมุทรโฆษ และอนิรุทธคำฉันท์ วรรณกรรมสองเรื่องหลังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลภาษาเขมร (รวมทั้งวรรณคดีเขมร) และความเกี่ยวเนื่องกับเขมรหลายประการ

รูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นฉันท (ที่ไทยใช้ในสมัยอยุธยาตอนต้น) น่าจะเป็นฉันททางฝ่ายสันสกฤตที่ไทยรับผ่านเขมรสมัยเมืองพระนคร หลักฐานที่เห็นได้ชัดเจนคือ บรรดาจารึกเขมรสมัยเมืองพระนครจำนวนมากที่แต่งด้วยฉันทสันสกฤต และปรากฏการแต่งสืบเนื่องมาจากถึงพุทธศตวรรษที่ 18 จารึกเหล่านี้มีอยู่ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน และยังพบในลุ่มแม่น้ำมูลอีกด้วย เช่น จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งพบกระจัดกระจายอยู่ตามอโรคยศาลา เป็นต้น⁶

ในขณะที่ก่อนหน้านั้น แม้ในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีการใช้ภาษาบาลีจารึกข้อความแต่หาปรากฏว่ามีแต่งภาษาบาลีเป็นฉันทที่ขึ้นใหม่ไม่เว้นจารึกเนินสระบัว พุทธศตวรรษที่ 13-15 หลักเดียวที่เป็นฉันทบาลี แต่จารึกหลักนี้นำเนื้อความมาจากคาถาของลังกา มิใช่แต่งขึ้นใหม่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 จึงปรากฏการแต่งฉันทภาษาบาลีที่สุโขทัย-อยุธยา⁷

⁴บุญเตือน ศรีวรพจน์. (2545). “ภาษาเขมรในตำราคชศาสตร์,” *คำฉันท์ดุชฎิสังเวยก คำฉันท์กล่อมช้างครั้งกรุงเก่าและคำฉันท์คชกรรมประยูร*. หน้า 27-28.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 3.

⁶โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน ชะเอม แก้วคล้าย. (2528). *จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*.

⁷ดูเรื่อง “จารึกเนินสระบัว” ได้ใน คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4*. หน้า 110-111.

ดังนั้นฉันทน์ที่แต่งในวรรณคดีไทยจึงอาจจะรับผ่านมาจากฉันทน์ที่สันสกฤต ที่รับผ่านทางพราหมณ์เขมรเมืองพระนครที่ไทยกวาดต้อนเข้ามาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) หลักฐานผ่านวรรณคดีไทยก็มีการแต่งฉันทน์ครั้งแรกหลังยุคนี้ (คือใน **มหาชาติคำหลวง** และวรรณคดีคำฉันทน์ เรื่องต่างๆ เช่น **สมุทรโฆษ** และ**อนิรุทธ์คำฉันทน์**) รวมทั้งการที่มีภาษาเขมรปะปนในฉันทน์จำนวนมาก น่าจะเป็นเครื่องยืนยันในส่วนนี้ได้อีกข้อหนึ่ง

จากนั้นฉันทน์จึงพัฒนาขึ้นโดยปรับเข้ากับคัมภีร์วุตโตทัย (พฤตโตไท) ซึ่งเป็นตำราฉันทน์บาลีดังปรากฏการอ้างถึง ครั้งแรกในจินตามณีนีว่า

“...อันว่ามุนีนารณนักราชญ์ผู้ใด ใครจัก
เรียบระเบียบบรรดาภิปรายย้ายกาพย์กลอนฉันทพิศาล
เรียบรอลด้วยวิธีสะทิมะ กลระเบียบรอบประกอบ
ศัพทามหานิทาน ตระการด้วยพฤตโตไท ไกรคำภีร์
สาสตราคมผสมอรรถ ให้รู้จักกฤตารดงนี้...”⁸

จะเห็นได้ว่าแม้แต่ชื่อคัมภีร์วุตโตทัยก็มีการแปลงเป็นภาษาสันสกฤต (พฤตโตไท)

กาพย์นั้นจะเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่ไทยรับผ่านเขมรสมัยเมืองพระนครเช่นเดียวกัน กาพย์ประเภทที่เก่าที่สุดของเขมรคือ **กาพย์พิโนล** (ปุมโนล-แปลว่า การกล่าวหรือการเล่า) หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของการใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทนี้อยู่ใน**โครงการดำเนินพิสูทน้ำลุยเพลิง** สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) กฎหมายฉบับนี้ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1899⁹ ดังตัวอย่าง

“๑ เทวันบรรพตทั้งมวน ห้วยหนองคลองค้ว
ค่านำรำพึงเลงญาณ

เสื่อเมืองเรื่องยศวิศาร ทรงเมืองฤทธิชาญ

หลักเมืองบันเทืองรักษา

สระน้ำถ้าเถื่อนราวป่า สิงขรพฤษชา

คูหาแลบอทธอร...

ใครเท็จชวนกันสังหาร อย่าวไว้เนิ่นนาน

จงผลาญอย่าทันพริบตา...”¹⁰

ดังนั้นหากถือว่าโครงการนี้แต่งพร้อมกับกฎหมาย (ซึ่งก็น่าจะเป็นเช่นนั้น) เราก็อาจกล่าวได้ว่า**โครงการดำเนินพิสูทน้ำลุยเพลิง** เป็นวรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท**พิโนล** (หรือ**กาพย์ฉับง**) ที่เก่าแก่ที่สุดของไทย (รวมทั้งของเขมรด้วย)

ไทยเรียกกาพย์เขมรชนิดนี้ว่า**กาพย์ฉับง** คำว่า**ฉับง** เป็นภาษาเขมรแปลว่า “การรบ, สงคราม” เหตุที่ไทยเรียกกาพย์ชนิดนี้ว่า**ฉับง** อาจเนื่องมาจากเขมรมักใช้กาพย์ประเภทนี้แต่งบทที่กล่าวถึงการสงครามรบพุ่งต่างๆ

ส่วนกาพย์ประเภทอื่น คือ **กาพย์ยานี** (ตรงกับ**พหรมคีติ**ของเขมร) **กาพย์สุรางคนางค์** (ตรงกับ**บทกาคติ**ของเขมร) นั้น ก็น่าจะเกิดในเขมรก่อนเช่นเดียวกัน (แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันในข้อนี้ชัดเจนนัก) อย่างไรก็ตามเรื่องนี้คงต้องมีการศึกษาต่อไป

การเล่นหนังใหญ่ในสมุทรโฆษเรียก**แสบก** ซึ่งเป็นภาษาเขมรแปลว่า **หนัง** รวมทั้งเรียกผู้เล่นหนังว่า **นักคน** แปลว่า **คนเล่นหนัง**¹¹ เป็นสิ่งยืนยันได้ว่า การละเล่นประเภทนี้ไทยรับมาจากเขมร

⁸กรมศิลปากร. (2543). **จินตามณีนี**. หน้า 49.

⁹กรมศิลปากร. (2537). **กฎหมายตราสามดวงเล่ม 2**. หน้า 116.

¹⁰เรื่องเดียวกัน.

¹¹กรมศิลปากร. (2503). **สมุทรโฆษคำฉันทน์**. หน้า 3.

นอกจากนี้วรรณกรรมอยุธยาตอนต้นยังมีความสัมพันธ์กับภาพสลักกระเบื้องปราสาทนครวัดด้านทิศเหนือ ปีกตะวันออก (ภาพสลักยุคอยุธยา) ซึ่งสลักเรื่องพระกฤษณะปราบอสูรพาดะ¹² อันเป็นเรื่องเดียวกับ **อนิรุทธคำฉันท์**

การชกนาคศึกดำบรรพ์ (ตีกตบัล-กวนน้ำอมฤต) ซึ่งต่อมาจะวิวัฒนาการกลายเป็น **ลโคณ** หรือ **โขนนัน** ก็น่าจะเป็นการเล่นในราชสำนักเขมรสมัยเมืองพระนครที่ไทยรับเข้ามา (ดังปรากฏในพระราชพิธีอินทราภิเษก) จึงอาจกล่าวได้ว่า ครั้งแรกของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 19-20) เป็นช่วงที่ไทยรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครแล้วปรับปรุงเป็นวัฒนธรรมอยุธยา

ส่วน**วรรณคดีเขมร**ในช่วงสมัยนี้สันนิษฐานว่าสูญหายไปหมดแล้ว (อาจเหลือบ้างแต่แปลงมาเป็นวรรณคดีไทยดังได้กล่าวมาแล้ว)

3. อิทธิพลวรรณคดีย้อนกลับในพุทธศตวรรษที่ 21-22

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นช่วงที่อิทธิพลทางวรรณคดีของไทยย้อนกลับคืนไปยังเขมร ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจมีบางครั้งที่มีอิทธิพลเขมรส่งมายังกรุงศรีอยุธยาบ้างเป็นครั้งคราว

เหตุที่วัฒนธรรมอยุธยาส่งกลับคืนไปยังเขมรนั้น เนื่องมาจากเขมรสมัยหลังเมืองพระนครหลังจากเสียเมืองยโสธรปุระได้ย้ายศูนย์กลางไปตั้งที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง คือบริเวณเมืองศรีสันทร เมืองพนมเปญ เมืองละแวก และเมืองอุดงค์ ช่วงนี้เขมรประสบกับความวุ่นวายทางการเมืองภายในและการบกวนของรัฐข้างเคียง (*ไทยและเวียดนาม*) ค่อนข้างมาก

ดังนั้นบางครั้งเมื่อเจ้าเขมรหนีความวุ่นวายภายในเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาๆ ก็ช่วยเหลือให้ไปตีบ้านเมืองคืน อิทธิพลราชสำนักอยุธยาจึงไหลย้อนกลับคืนไปยังเมืองเขมร (บางครั้งเขมรก็ล้มไปว่าวัฒนธรรมเหล่านั้นอยุธยารับมาจากเขมร)

วรรณคดีเขมรในยุคนี้มีเรื่องที่สำคัญ ได้แก่

1. **รามเกียรติ์** (เรียมเกรตต์) แต่งเป็นภาพย์
2. **ลำนำนครวัด** (ลเบินนครวัด) แต่งเป็นภาพย์
3. **วรรณคดีคำสอนประเภท “ฉับ(จวบ)”**

หรือแบบประพุดิติน เช่น ฉับบุรุษ, ฉับสตรี, ฉับกรม, ฉับโบราณ เป็นต้น

4. **จาริกนครวัดสมัยหลังเมืองพระนคร** จำนวน 40 หลัก¹³

5. **วรรณคดีของพระบาทศรีธรรมราชาพระราชสมภาร** ตรงกับรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมปราสาททอง (โดยมากเป็นลักษณะคล้ายนิราศของไทย) แต่งเป็นภาพย์ เช่น สรรเสริญหมันต์มาส, ภาพย์จอมขวัญมาศเอย (พริลงมาสเอีย) เป็นต้น¹⁴

นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีจำนวนหนึ่งที่ไม่ว่าอายุสมัยในการแต่งที่แน่นอนที่ชัดเจน จึงไม่อาจระบุได้อย่างชัดเจนว่าแต่งขึ้นในสมัยใด

4. ยุคสมัยแห่งอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในวรรณคดีเขมร (พุทธศตวรรษที่ 23-24)

เหตุที่เรียกว่ายุคสมัยแห่งอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในวรรณคดีเขมร เพราะเป็นช่วงที่มีอิทธิพลวรรณคดีไทยหลังไหลเข้าไปสู่วรรณคดีเขมรมากที่สุด เนื่องจากในช่วงนี้ประเทศกัมพูชาถูกไทย (*สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น*) และเวียดนาม (*สมัยพระเจ้ายาลอง-เทียวตรี*) เข้าแทรกแซงการเมืองภายใน

¹² ศานติ ภักดีคำ. (2545). *นครวัด ทศนะเขมร*. หน้า 63.

¹³ อรุณี วรรณสิน. (2542). *จาริกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ.1566-ค.ศ.1747*. หน้า 8.

¹⁴ ศานติ ภักดีคำ. (2543). *กวีศรีกัมพูชา ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร*. หน้า 5-17.

เจ้าเขมรกลุ่มหนึ่งนับแต่ พระองค์เอง (ต่อมา เป็นสมเด็จพระนารายณ์รามา) พระองค์ด้วง (ต่อมา เป็น สมเด็จพระทริภุชราคามาอิศราธิบดี) พระองค์ราชาวดี (สมเด็จพระนโรดม) เข้ามาพึ่งพิงอำนาจราชสำนักไทย และได้ซึมซับรับวัฒนธรรมไทยเข้าไปผสมผสานใน วัฒนธรรมเขมรมากที่สุด

ในยุคนี้เป็นยุคแห่งการแปลเรื่องไทยไปเป็น เขมร เช่น เรื่องกาก็ ที่สมเด็จพระทริภุชราคามาอิศรา อธิบดีแปลจากกาก็ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไป แต่งเป็นกาพย์เขมร¹⁵ และยังมีเรื่องดาวเรือง, เรื่อง มุจลิน, เรื่องอิเหนา เรื่องพระอภัยมณี ฯลฯ รวมทั้ง เรื่องสามก๊กที่แปลจากฉบับแปลไทยของเจ้าพระยา พระคลัง (หน)

จึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการใดที่อิทธิพลราช สำนักกรุงเทพฯ จะแทรกซึมเข้าสู่ราชสำนักกรุง กัมพูชาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้การที่ผู้ใดจะ เป็นผู้ที่มีความรู้สูง (รวมทั้งพระสงฆ์ที่ต้องการสอบบาลี) ก็ต้องเข้ามาสอบในกรุงเทพฯ อันนำไปสู่การรับ พระพุทธศาสนานิกายธรรมยุติกนิกายไปประดิษฐานที่ กัมพูชาในรัชกาลสมเด็จพระทริภุชราคามา (พระองค์ด้วง)

สงครามระหว่างเขมรกับเวียดนามช่วงกว่า 20 ปี ทำให้พระพุทธศาสนาและการศึกษาในกัมพูชา ตกต่ำถึงขีดสุด จึงต้องมีการขอพระราชทานพระไตร ปิฎกและคัมภีร์อื่นๆจากประเทศไทย ไปจำลองไว้ใน ประเทศกัมพูชา สิ่งหนึ่งที่เด่นชัดคือ มีการแปล “ไตรภูมิ โลกวินิจัย” เป็นภาษาเขมรในสมัยนี้ด้วย

นอกจากนี้ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ เขมร รับเอา “กลอนสุภาพ” ของไทยไปดัดแปลงกับกลอนสี่ ของพื้นเมืองเขมรเป็นกลอนเขมรที่เรียกว่า “บทพากย์” ซึ่งมีจำนวนคำตั้งแต่ 4-11 คำ และยังนำกลบทจากวัด พระเชตุพนฯ ไปดัดแปลงเป็นกลบทเขมรอีกด้วย

จากที่กล่าวมาอย่างนี้จะเห็นได้ว่าในระยะนี้ วัฒนธรรมไทยหลังไหลเข้าสู่กัมพูชา และถือเป็นการ ไหลย้อนกลับช่วงสุดท้ายก่อนที่กัมพูชาจะตกเป็น รัฐอารักขาของฝรั่งเศส

กวีเขมรและผลงานที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่¹⁶

1. ออกญาโกษาธิบดี (เกา) แต่งเรื่อง กรุงศุภมิตร
2. ออกญาพระคลัง (นง) แต่งเรื่อง ฉบับ สุภาพิต, โลกนัยชาดกคำกาพย์, บุญญสารสิริสา, โภคกุลกุมาร, วรเนตรวรรณุช เป็นต้น
3. สมเด็จพระทริภุชราคามา (พระองค์ด้วง) พระราชนิพนธ์เรื่องกาก็, ฉบับสตรีพระองค์ด้วง
4. พระปฐมบารมี (เพชร) แต่งเรื่อง รบาคษัตริย์ (ลำดับกษัตริย์ คือ ราชพงษาวดารกรุง กัมพูชา)
5. ออกญาโสทศ (แขก) แต่งเรื่อง ลำนำ เขตพน (ลเบิกเขตพน)
6. บัณฑิต ลำอาต แต่งเรื่องนางมุจลิน หรือ จันทโครพ
7. ออกญาจักรี (แก้ว) แต่งเรื่องดาวเรือง
8. พระอริยคามูณี (หิง) แต่งเรื่องพระชิน วงศ์
9. พระธรรมปัญญา (แมน) แต่งเรื่องเพชดา
10. ออกญาธิบดี (แย้ม) แต่งเรื่องนาง วิมานจันท์
11. ออกญาอนุชิต (ศรี) แต่งเรื่องศรีวิชัย
12. ออกญาสุนทรโวหาร (มุก) แต่งเรื่อง เทวันท์ (โปรดดูประวัติกวีเขมรเหล่านี้ได้ในหนังสือ กวีศรีกัมพูชเทศ : ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร โดยผู้เขียน)

¹⁵ศานติ ภักดีคำ. (2543). กวีศรีกัมพูชเทศ ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร. หน้า 102-109.

¹⁶แหล่งเดิม. หน้า 11-81.

อย่างไรก็ตามแม้ต่อมาเขมรจะตกอยู่ใต้การอารักขาของฝรั่งเศสก็ตาม อิทธิพลและกลุ่มกวีในราชสำนักก็ยังคงสืบทอดขนบวรรณกรรมเหล่านี้ต่อมา เช่น ในงานของ**ออกญาสุตตันตปริชา (อินท์)** เป็นต้น จนถึงสมัยที่เขมรเกิดการแบ่งวรรณกรรมประเภท**นวนิยาย**ขึ้น จึงทำให้การแบ่งวรรณกรรมร้อยกรองเสื่อมความนิยมลงไป

ประวัติวรรณคดีเขมรฉบับย่อ¹⁷

วรรณคดีเขมรเริ่มต้นขึ้นเป็นเวลายาวนานมาแล้ว วรรณคดีเหล่านี้โดยมากประกอบด้วยนิทานโบราณ บทเพลง ศาสตรา (หนังสือ) ศิลปจารึก ซึ่งคงอยู่มาถึงปัจจุบันนี้ อันอาจแบ่งออกเป็น 5 ยุค ได้แก่

1. สมัยก่อนเมืองพระนคร เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 14 ตั้งแต่เมื่อพระเจ้าเกาทิมยะได้นำอารยธรรมอินเดียได้มาเผยแพร่ในประเทศกัมพูชา ในสมัยนี้วรรณคดีเขมรอยู่ในระยะเริ่มต้น

๒. สมัยเมืองพระนคร เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 ถึง 20 วรรณคดีในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองเป็นอันมาก มีศิลปจารึกเป็นจำนวนมากอยู่ในประเทศกัมพูชาและประเทศใกล้เคียงจนทุกวันนี้ ด้วยเหตุที่ในยุคนั้นประเทศกัมพูชานับถือศาสนาพราหมณ์ โดยมากจึงใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลักในการจารึก รวมทั้งมีการใช้ภาษาเขมรโบราณจารึกข้อความที่เป็นร้อยแก้ว ภาษาสันสกฤตที่ใช้ในจารึกแต่งเป็นร้อยกรองด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท

3. สมัยกลาง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ถึง 24 วรรณคดีในสมัยนี้ที่มีเหลือมาจนปัจจุบันโดยมากจะเป็นหนังสือศาสนา และนิทานโบราณ เป็นต้น นักนิพนธ์โดยมากเขียนคำกาพย์บนใบลานที่มีหลงเหลือมาจนปัจจุบันนี้ เรื่องที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้คือเรื่อง**ตุมเตียว** (คล้ายเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน) เรื่อง**มหาเวสสันดรชาดก** เป็นต้น และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลแทนศาสนาพราหมณ์ จึงนิยมใช้ภาษาบาลีมากกว่าสันสกฤต สมัยกลางนี้ถือว่าวรรณคดีเขมรได้รุ่งเรืองถึงขีดสุด

4. สมัยรัฐอารักขาฝรั่งเศส เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2407 - 2496 เป็นเวลาที่ประเทศกัมพูชาตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ในสมัยนี้วรรณคดีเขมรนิยมตามวิธีเรียบเรียงแบบฝรั่งเศส นักนิพนธ์สมัยนี้โดยมากเขียนเรื่องเขมรตามวิธีการของฝรั่งเศส พจนานุกรมเขมรก็ถือกำเนิดขึ้นในยุคนี้นี้ ด้วยลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เริ่มแต่งเป็นร้อยแก้วตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมา ส่วนสมัยที่ 3 เป็นกาพย์เท่านั้น

5. สมัยปัจจุบัน มีนักนิพนธ์จำนวนมากเขียนนวนิยาย เรื่องละคร และกาพย์ต่างๆ แม้จะเขียนเรื่องเขมรก็จริง แต่ระเบียบวิธีเขียนเป็นแบบฝรั่งเศส

วรรณคดีเขมรตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของต่างประเทศและลัทธิศาสนา แม้ว่าอิทธิพลนั้นจะรุนแรงเพียงใดก็ตาม วรรณคดีเขมรก็ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลนั้นทั้งหมด กวีเขมรมักแต่งเรื่องเขมรล้วนแต่รับคำและวิธีการเรียบเรียงของต่างประเทศมาใช้บ้างเท่านั้น เช่นเรื่อง**รามเกียรติ์** เรื่องนี้ในภาษาเขมรมีลักษณะเหมือนเรื่องอินเดีย แต่เนื้อเรื่องเป็นฉบับเขมรแท้ เพราะสภาพในเรื่องไม่สามารถจะมีอยู่นอกประเทศเขมร

¹⁷Frankline E. Huffman. (1975). *Cambodian System of Writing and Beginning Reader*. pp. 298-301.

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2513). **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2518). **จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- บุญเตือน ศรีวรพจน์. (2545). “ภาษาเขมรในตำราทศศาสตร์,” **คำฉันท์ดุขฎิสังเวย คำฉันท์กล่อมช้าง ครั้งกรุงเก่าและคำฉันท์คชกรรมประยูร**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ยอร์จ เซเดย์. (2504). **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้**. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด คิวพร.
- กรมศิลปากร. (2537). **กฎหมายตราสามดวงเล่ม 2**. กรุงเทพฯ : CURUSA.
- _____. (2543). **จินตามณี**. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2545). **สมุทรโฆษคำฉันท์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2543). **กวีศรีกัมพูชเทศ ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2545). **นครวัด ทัศนเขมร**. สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มติชน.
- อุไรศรี วรตะริน. (2542). **จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ.1566-ค.ศ.1747**. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์.
- Huffman E. Frankline. (1975). **Cambodian System of Writing and Beginning Reader**. New York : Cornell University.

